

Izvještaj o analitičkom pregledu usklađenosti zakonodavstva Crne Gore

Poglavlje 11 – Poljoprivreda i ruralni razvoj

Datumi održavanja sastanaka analitičkog pregleda:

Eksplanatorni sastanak: 6 – 9. novembar 2012.

Bilateralni sastanak: 11 – 13. decembar 2012.

I. SADRŽAJ POGLAVLJA

Pravna tekovina u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja pokriva veliki broj obavezujućih pravila, od kojih je većina neposredno primjenljiva. Njihova pravilna primjena i djelotvorno sprovođenje, od strane efikasne javne uprave, od ključnog su značaja za funkcionisanje Zajedničke poljoprivredne politike. To zahtijeva uspostavljanje agencije za plaćanje i sistema za upravljanje i kontrolu kao što je Integrisani sistem administracije i kontrole, kao i kapacitete za sprovođenje mjera ruralnog razvoja. Države članice moraju biti spremne da primjenjuju zakonodavstvo EU za šeme direktne podrške i da sprovode pravila za zajedničku organizaciju tržišta za različite poljoprivredne proizvode.

Sprovođenje, upravljanje i kontrola Zajedničke poljoprivredne politike (ZPP) zahtijeva stvaranje, izmjene i/ili jačanje odgovarajućih administrativnih struktura. U nekim slučajevima, pravna tekovina propisuje detaljne uslove za neophodne administrativne strukture. U mnogim slučajevima u pravnoj tekovini se koriste izrazi kao što su „nadležni organ” da bi se navela administrativna struktura koja je potrebna. To znači da je državama članicama ostavljeno da odluče koja institucija je nadležna za efikasno sprovođenje pravne tekovine. Međutim, funkcije koje države članice EU moraju izvršavati, kroz uspostavljene administrativne strukture, jasno su određena pravnom tekovinom.

II. USKLADENOST DRŽAVE I KAPACITETI ZA SPROVOĐENJE

U ovom dijelu daje se kratak pregled informacija koje je Crna Gora obezbijedila na sastancima analitičkog pregleda.

Crna Gora navodi da može da prihvati pravnu tekovinu u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja i da namjerava da prenese i sprovodi pravnu tekovinu do datuma pristupanja. Crna Gora je navela da ima veoma jasno znanje o pravnoj tekovini koju pokriva ovo poglavlje, da je u potpunosti svjesna izazova koji je čekaju u osiguravanju punog sprovođenja pravne tekovine po pristupanju, te da ima jasan pregled koraka koji su neophodni za ostvarivanje tog cilja.

Crna Gora ima 516.000 hektara poljoprivrednog zemljišta što čini 38% njene ukupne teritorije. Najveći udio resursa poljoprivrednog zemljišta čine trajni pašnjaci (62%; 325.436 hektara) i livade (25%; 128.621 hektara). Poljoprivreda je ubjedljivo najčešća djelatnost ruralnog stanovništva; ona je glavni ili djelimični izvor prihoda za 48.870 gazdinstava. Sektor predstavlja 8,3% bruto domaćeg proizvoda (BDP) a zaposlenost u poljoprivredi je bila 1,2% ukupne zaposlenosti u 2012. godini. Crnogorsku poljoprivredu karakterišu tradicionalna proizvodnja i mala naturalna poljoprivreda sa prosječnom veličinom gazdinstva od 5 hektara. To kao posljedicu ima nepovoljniju strukturu poljoprivrednog sektora i nisku produktivnost. Crna Gora je neto uvoznik hrane.

U primorskoj oblasti dominira proizvodnja voća i maslina. Proizvodnja žitarica je veoma ograničena. Proizvodnju u centralnom dijelu zemlje čini povrće, krompir, duvan kao i grožđe i

proizvodnja vina. Vino je najveći izvozni proizvod u prehrambenom sektoru. Gazdinstva na sjeveru, koje ima više planina, dominantno čini uzgoj stoke, mahom goveda, ovaca i koza.

Crna Gora je navela da se njena poljoprivredna politika zasniva na Zakonu o poljoprivredi i ruralnom razvoju iz 2009. („Službeni list Crne Gore“ br. 56/09). Ovim zakonom propisuju se ciljevi poljoprivredne politike i obezbjeđuje se opšti okvir za razvoj i podršku poljoprivredi i ruralnim oblastima, koji je grupisan u četiri glavne oblasti: tržišno-cijenovna, politika ruralnog razvoja, poslovi od javnog interesa i socijalni transferi ruralnom stanovništvu. Crna Gora je 2006. godine usvojila strateški dokument „Crnogorska poljoprivreda i Evropska unija“ koji daje osnovu za razvoj i modernizaciju sektora. Operativni program za sprovođenje strategije usvojen je za period 2009-2013. Popis poljoprivrede obavljen je u junu 2010. a njegovi puni rezultati su postali dostupni 2012. Ti rezultati pružaju statističku osnovu za kreiranje politike u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Crna Gora je navela da je ukupna odgovornost za vođenje poljoprivredne politike u rukama Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja. Biotehnički fakultet Univeziteta Crne Gore je takođe uključen u sprovođenje politike (Služba za selekciju stoke, Odjeljenje za stočarstvo, Laboratorija za mljekarstvo i Savjetodavna služba u biljnoj proizvodnji). Administrativni kapaciteti ministarstva su ograničeni. Vlada je 2011. usvojila pravilnik o unutrašnjoj organizaciji Ministarstva kojim se predviđa jačanje kapaciteta u ovoj oblasti. Usvajanje daljeg zakonodavstva predviđeno je za treći kvartal 2013.

Poljoprivredna politika se finansira iz godišnjeg državnog budžeta. Sprovođenje poljoprivredne politike je detaljno navedeno u uredbi Vlade – Agrobudžetu – koji je usvojen početkom fiskalne godine. U 2012. poljoprivredni budžet iznosio je 21 milion eura. On je i dalje usmjeren ka mjerama direktne podrške vezanim za proizvodnju. Takođe, poljoprivredni sektor prima pomoć od Svjetske banke, u okviru projekta „Institucionalni razvoj i jačanje poljoprivrede u Crnoj Gori“ (MIDAS). Oko 12 miliona eura je opredijeljeno za ovaj sektor za period 2009-2014.

II.a Horizontalna pitanja

U Crnoj Gori, **šeme direktne podrške** zasnivaju se na Zakonu o poljoprivredi i ruralnom razvoju iz 2009. i agrobudžetu koji se donosi na godišnjem nivou. Isplate direktne podrške dodjeljuju se za stočarstvo i ratarstvo, razvoj mljekarstva i to za tržište i jačanje mreže za sakupljanje mlijeka, otkupi i klanje goveda kao i proizvodnju duvana. Služba za selekciju stoke i Savjetodavna služba zadužena je za administraciju mjera dok isplate vrši Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Direktna pomoć za stočarstvo iznosi skoro 10% agrobudžeta. Njom se pokrivaju premije za krave i priplodne junice (75 eura po grlu), premije za ovce i koze (9 eura po grlu) i klanične premije za tovljenu junad (120 eura po grlu). Postoji niz kriterijuma prihvatljivosti, uključujući obavezu da se životinje indetifikuju ušnim markicama i registruju u bazi podataka. Ne postoji zahtjev o gustini broja grla po jedinici površine. Služba za selekciju stoke na terenu kontroliš

najmanje 30% prijava za krave i priplodne junice i 50% prijava za ovce i koze. Prijave za klanične premije se verifikuju putem elektronske baze podataka.

Skoro 7% agrobudžeta izdvaja se za podršku razvoju mljekarstva. Podrška od 0,07 eura po litru dodjeljuje se proizvođačima koji mlijekom snabdijevaju registrovane mljekare i sprovode nacionalnu šemu za poboljšanje kvaliteta mlijeka. Podrška se pruža farmerima koji mjesečno proizvode minimum 300 litara. Ministarstvo jednom mjesečno vrši isplate mljekarima koji prosljeđuju isplate kooperantima.

Podrška koja je opredijeljena za jačanje mreža za otkup mlijeka čini skoro 3% agrobudžeta. Podrška od 0,02 eura po litru daje se registrovanim mljekarima i pogonima za proizvodnju sira koji redovno kupuju mlijeko od domaćih proizvođača, što i uključuje količine manje od 300 litara mjesečno. Dodatna podrška mljekarima je obezbijedena u slučaju kada se vrši otkup mlijeka na udaljenosti većoj od 50 km.

Direktna podrška za proizvodnju usjeva iznosi 2% agrobudžeta. Isplate se vrše po hektaru obrađenog zemljišta za žitarice, krompir, krmno bilje, heljdu i ostale usjeve (osim za duvan) i za sjemensku proizvodnju ovih usjeva. Iznosi se kreću od 150 eura po hektaru, koliko se plaća za krmno bilje, do 700 eura po hektaru, koliko se plaća za sjemensku proizvodnju. Višegodišnje krmno bilje je prihvatljivo, pod uslovom da je proizvodnja uspostavljena za maksimum od pet godina na istim parcelama i da se redovno primjenjuju agro-tehničke mjere. Minimalna površina za prihvatljive pojedinačne usjeve je 0,5 ha (žitarice – minimum 1 ha). Različiti tipovi usjeva ne mogu se dodavati jedni drugima kako bi se ispunio kriterijum prihvatljivosti. Zemljište mora biti registrovano u mjerodavnim registrima koje drži Savjetodavna služba, dok Fitosanitarna uprava mora održavati evidenciju o sjemenskoj proizvodnji. Savjetodavna služba na terenu provjerava 100% prijava.

Podrška za proizvodnju duvana čini 0,3% agrobudžeta. Plaća se premija od 1.000 eura po hektaru. Minimalna gustina sadnje je 17.000 biljaka po hektaru, a evidenciju sadnje sprovodi Savjetodavna služba.

Crna Gora je navela da trenutno nema **Integrirani sistem administracije i kontrole (IACS)** kako je definisano pravnom tekovinom. Kontrole se preduzimaju kroz kompjuterizovani sistem: registar životinja, baze podataka koje se odnose na biljnu proizvodnju (usjevi, duvan, povrće i platenici), registar proizvođača grožđa i vina, registar maslina i registar nosilaca polise osiguranja u oblasti poljoprivrede. Međutim, ove baze podataka nisu integrisane. Provjere na licu mjesta vrše se za isplate u oblasti stočarstva i isplate vezane za usjeve. Jedan od ciljeva MIDAS projekta Svjetske banke je uspostavljanje povezanih informacionih sistema. Trenutno ne postoji Identifikacioni sistem zemljišnih parcela (LPIS).

Crna Gora nema agenciju za plaćanje ali je ukazala da namjerava da je uspostavi u okviru Ministarstva poljoprivrede. Crna Gora je navela da su neki postupci za sprovođenje mjera ruralnog razvoja uspostavljeni u okviru MIDAS projekta Svjetske banke.

Osim direktnih plaćanja i mjera ruralnog razvoja, Crna Gora je ukazala da primjenjuje niz šema **državne podrške** za poljoprivredu kroz poljoprivredni budžet. Te šeme uključuju sufinansiranje troškova osiguranja i pomoći u slučaju štete zbog vremenskih uslova, pomoć grupama proizvođača, subvencionisanje promotivnih kampanja, program razvoja pčelarstva, borbu protiv životinjskih i biljnih bolesti i subvencionisanje kamatnih stopa. Takođe, Crna Gora primjenjuje smanjenu stopu PDV-a (od 17% i 7%) za osnovne proizvode za ljudsku upotrebu, lijekove koji se koriste u veterinarstvu i određene druge proizvode kao što su krmno bilje, đubrivo ili sredstva za zaštitu bilja.

Pravnu osnovu za sprovođenje **tržišne politike** obezbjeđuju Zakon o spoljnoj trgovini („Službeni list Crne Gore,„ br. 28/04 i 37/07), Uredba o carinskoj tarifi za tekuću godinu i Zakon o interventnim nabavkama („Službeni list Crne Gore,„ br. 69/03). Crna Gora je navela da primjenjuje Kombinovanu nomenklaturu za klasifikaciju proizvoda. Vlada može uvesti zaštitne mjere u spoljnoj trgovini poljoprivrednim proizvodima, u slučaju da postoji rizik od ozbiljnog narušavanja tržišta. Vlada može primijeniti interventne mjere kupovine i prodaje, podrške skladištima i povlačenja određenih poljoprivrednih proizvoda sa tržišta.

Crna Gora je postala članica Svjetske trgovinske organizacije u aprilu 2012. Izvozne subvencije ili posebne zaštitne mjere nisu dozvoljene. Lista koncesija za poljoprivredne proizvode sadrži 2.040 tarifnih oznaka, od kojih 950 ima tranzicioni period do stupanja na snagu konačnih obavezujućih stopa (2015-2020). Prosječna gornja obavezujuća stopa za poljoprivredne proizvode (IBR) iznosi 19,10%, a prosjek konačne obavezujuće stope (FBR) iznosi 14,80%. Crnogorske carinske koncesije upravljaju se prema koncesijama EU, međutim, sve stope su iskazane na ad valorem bazi.

Korišćenje carinskih kvota zasnovana je na principu prvenstva (first come first served) čiju iskorišćenost prati Uprava carina. U Crnoj Gori se ne primjenjuje sistem praćenja uvoza i izvoza poljoprivrednih proizvoda pomoću dozvola.

Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju s EU Crnoj Gori se praktično obezbjeđuje bescarinski pristup tržištu EU za sve poljoprivredne proizvode (izuzetak su određeni proizvodi od goveđeg mesa, šećer, vino, kao i određeni riblji proizvodi za koje se primjenjuju carinske kvote). Carinske stope na uvoz poljoprivrednih proizvoda iz Evropske unije, od dana stupanja na snagu Sporazuma (2008.) postepeno su smanjivane ili ukidane, osim za određeni broj osjetljivih proizvoda za koje se primjenjuje smanjena stopa od 50% (MFN –a-osnovne carinske stope).

Crna Gora je potpisnica Centralnoevropskog sporazuma o slobodnoj trgovini (CEFTA). Zaključila je sporazume o slobodnoj trgovini sa zemljama Evropske asocijacije za slobodnu trgovinu (EFTA), Turskom i Ruskom Federacijom. Sporazum s Ukrajinom još uvijek nije stupio na snagu. Pregovori s Bjelorusijom i Kazahstanom (kao članicama Carinske unije s Ruskom Federacijom) su u toku.

U Crnoj Gori nema **Mreže računovodstvenih podataka na farmama (FADN)**. Zakonom o poljoprivredi i ruralnom razvoju predviđa se uspostavljanje sistema računovodstvenih podataka za odabrana poljoprivredna gazdinstva na osnovu sljedećih kriterijuma: vrsti proizvodnje, veličini i regionalnoj distribuciji. Popis poljoprivrede iz 2010. daje dobru osnovu za uspostavljanje FADN sistema. Prema popisu, od ukupno 48,870 poljoprivrednih gazdinstava, njih 5,448 vodi evidenciju o prihodima i rashodima. U toku je istraživanje strukture gazdinstava i očekuje se da će rezultati biti objavljeni u 2014.

Kad je riječ o **proizvodima koji nijesu obuhvaćeni Aneksom I**, osnovni uslovi vezano za uvoz i izvoz regulisani su Protokolom o pristupanju Crne Gore Svjetskoj trgovinskoj organizaciji. Crna Gora ne primjenjuje sistem carinske zaštite prerađenih poljoprivrednih proizvoda (PAP-s) na osnovu sadržaja poljoprivredne komponente. Crna Gora je navela da će moći da je uvede tek nakon pristupanja, zbog obaveza koje preuzetim članstvom u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji.

II.b. Organizacija zajedničkog tržišta

II.b.1 Ratarske kulture, vlaknaste biljke, šećer

Proizvodnja *ratarskih kultura* u Crnoj Gori je ograničena i prosječni prinosi usjeva su niski. Prema podacima iz statističkog godišnjaka za 2011. domaća proizvodnja zadovoljavala je samo 2,5% potreba potrošača za žitaricama.

Krmno bilje se suši na suncu i planinski pašnjaci se dosta koriste u tu svrhu. Prosječni prinosi sa livada su relativno niski (1.5-1.8 tona sijena po hektaru).

Crna Gora je istakla da nema proizvodnju ili preradu *vlaknastih biljaka ili šećera* i zbog toga nema relevantne mjere podrške.

Uzgajanje *maka i konoplje* dozvoljeno je u prehrambene i industrijske svrhe. Mak i konopolju mogu da uzgajaju pravna i fizička lica koja imaju dozvolu za tu namjenu i imaju zaključen ugovor o kupovini cijelog prinosa s pravnim licem koje je registrovano za trgovinu makom/konopljom (Zakon o sprječavanju zloupotrebe droga br. 28/11).

Nema proizvodnje *sjemena uljarica* u Crnoj Gori.

II.b.2 Stočarstvo

Prema navodima Crne Gore, stočarstvo tradicionalno igra veliku ulogu u poljoprivrednom sektoru, čini više od 50% ukupnog outputa. Preovladava uzgoj preživara (goveda, ovaca i koza), dok je uzgoj svinja i živine manje razvijen. Preovladava uzgoj vrsta rasa dvojnog pravca proizvodnje s tendencijom rasta zastupljenosti mliječnih rasa. Mogu se uočiti pozitivne strukturne promjene kad je riječ o uvećanju gazdinstava i broja grla. Domaća proizvodnja mesa je daleko ispod potrošnje sa stopom samodovoljnosti od oko 36%.

Mlijeko i mliječni proizvodi

Sektor je veoma rasparčan na gazdinstva koja su uključena u proizvodnju kravljeg mlijeka i koja u prosjeku imaju tri krave muzare. Produktivnost je niska, prosječni godišnji prinos mlijeka po kravi je oko 2500 kg. Znanje ili korišćenje tehnika moderne proizvodnje i standarda je slabo. Više od 58% priplodnih životinja nalazi se na malim gazdinstvima sa 1-3 krave/junice. Proizvodnja mlijeka u 2011. bila je 205 miliona litara, od čega je 93% kravlje, a 7% ovčije i kozje mlijeko. Registrovane mljekare kupuju samo oko 15% ukupne količine proizvedenog mlijeka, preovladava potrošnja mlijeka za sopstvene potrebe, dok je direktna prodaja zanemarljiva. U Crnoj Gori stopa samodovoljnosti za mlijeko iznosi 80%.

Od 18 mljekara koje regularno posluju, najveće tri prerađuju 60% mlijeka, dok su ostale male jedinice u privatnom vlasništvu. U periodu od 2004 - 2010 sakupljanje mlijeka povećalo se za 2,9 miliona litara (15,4%). Asortiman proizvoda je skroman, iako se povećava posljednjih godina. Jogurt je glavni proizvod u prerađivačkoj industriji Crne Gore, sir se proizvodi u nekoliko malih mljekara, ali se većina sira proizvodi u domaćinstvima za lokalna tržišta.

Proizvođači mlijeka dobijaju direktnu podršku za proizvodnju mlijeka: za mlijeko koje poljoprivrednici isporučuju odobrenoj mljekari plaća se premija od 0,07 eura po litru. Crna Gora pomaže i jačanju otkupne mreže mlijeka: za prikupljeno mlijeko mljekarama se plaća 0,025 eura po litru. Direktna plaćanja vrše se za preživare. Premije za uzgoj krava i junica u iznosu od 70 eura daju se gazdinstvima koja imaju više od 3 grla stoke; premije za uzgoj stoke u iznosu od 9 eura po grlu daju se za uzgoj ovaca, za životinje čiji broj premašuje granicu od 20 do maksimalnog broja od 300 grla po stadu; premije za uzgoj koza iznose 9 eura po grlu, za životinje čiji broj premašuje granicu od 10 do maksimalnog broja od 300 grla po stadu.

Crna Gora je navela da su tradicija u proizvodnji mlijeka i dostupnost velikih površina za ispašu stoke pozitivni atributi za razvoj sektora.

Govedina

U 2011. registrovano je 87,173 grla goveda, ali broj polako opada posljednjih godina. Nema podjele između proizvodnje mlijeka i mesa, dok je goveđe meso uglavnom sporedni proizvod iz proizvodnje mlijeka. U Crnoj Gori se ne uzgajaju čistokrvne tovrne rase goveda. Stoka se uzgaja na više od 50% poljoprivrednih gazdinstava, ili na 75% gazdinstava uključenih u stočarsku proizvodnju. Od ovih gazdinstava, 98% su porodična gazdinstva, dok su 2% privredni subjekti. Prosječno gazdinstvo ima 3 krave, dok je broj gazdinstava sa više od 3 priplodne životinje 4331 (ukupno 28,337 životinja).

Oko 40% zaklanih životinja, uzgojeno je u Crnoj Gori, dok je ostatak uvezen. Mlada grla uzgojena na lokalnim gazdinstvima uglavnom se kolju dok su još telad, pošto je cijena viša, dok se kao drugi razlog navodi nedostatak domaće proizvodnje stočne hrane za intenzivno tovljenje bikova. Postoji nekoliko specijalizovanih jedinica za tovljenje stoke. Domaća ili uvezena muška

telad takođe se intenzivno tove za proizvodnju junećeg mesa. Goveđe meso proizvodi se i od izlučenih krava, rasplodnih bikova i volova u određenim regionima. Većina stoke kolje se u velikim preduzećima koja su ujedno i klanice i fabrike za preradu. Četiri najveće fabrike za proizvodnju mesa pokrivaju 2/3 ukupne domaće proizvodnje mesa.

Crna Gora ima sistem identifikacije i registracije goveda, uspostavljena je elektronska baza podataka i sva goveda identifikuju se na osnovu dvije ušne markice. Crna Gora je navela da njen nacionalni sistem označavanja proizvoda od goveđeg mesa nije u skladu sa zahtjevima EU.

Meso ovaca i koza

U Crnoj Gori u 2011. bilo je 208,771 ovaca. Uzgoj ovaca je drugi najvažniji podsektor u stočarstvu, nakon uzgoja goveda. Preovlađuju ekstenzivni ili poluekstenzivni sistemi poljoprivredne proizvodnje. Uzgoj ovaca uglavnom je prisutan u ruralnim oblastima na sjeveru. Prosječno stado broji 61.6 grla. Jagnjeće meso je glavni proizvod u ovčarstvu, čini 60-65% ukupne vrijednosti prihoda, dok mlijeko čini ostatak (30-35%).

U Crnoj Gori je u 2011. bilo 35,001 koza, uglavnom za proizvodnju mlijeka. Uzgoj koza uglavnom je prisutno u centralnom regionu. Prosječno stado broji 46 grla. Polovina populacije koza uzgaja se pojedinačno, sa mnogo većim prinosom mlijeka i brojem jaradi.

Stopa samodovoljnosti za ovčije i kozje meso iznosi 92%. Od 2008. do 2012, Crna Gora je uvozila ovčije i kozje meso iz Srbije i Bivše Jugoslovenske Republike Makedonije, a od 2012. uvozi i iz Holandije. Tokom proteklih pet godina, Crna Gora je izvozila svježe jagnjeće meso, dimljeno ovčije meso i obrađene proizvode od ovčijeg mesa u zemlje regiona - Srbiju, Kosovo*, Bosnu i Hercegovinu i Bivšu Jugoslovensku Republiku Makedoniju.

Sistem identifikacije i registracije ovaca i koza razrađen je u 2011.

Svinjsko meso

Crnogorska gazdinstva uzgajala su 21,398 svinja u 2011. uz još 20,000 svinja uvezenih iz Srbije radi tovljenja. Potrošnja svinjskog mesa čini najveći dio ukupne potrošnje mesa. Pošto je stopa samodovoljnosti 13%, proizvodnja tradicionalne pršute oslanja se na uvoz, a svinjsko meso je meso koje se najviše uvozi. Tovljenje svinja uglavnom se obavlja u domaćinstvima za sopstvenu potrošnju. Ukupna proizvodnja svinjskog mesa u 2011. bila je oko 4.339 tona (19% ukupne proizvodnje mesa). Većina klanica svinja je u privatnom vlasništvu.

Ne postoji sistem identifikacije i registracije svinja. U Crnoj Gori nema sistema zaliha. Sistem određivanja cijena nije zasnovan na kvalitetu trupa, već na živoj mjeri.

---

* Ovo imenovanje ne dovodi u pitanje stav o statusu Kosova i u skladu je s Rezolucijom Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija 1244 i Mišljenjem Međunarodnog suda pravde o Deklaraciji o nezavisnosti Kosova .

Jaja i živina

Prema Popisu poljoprivrede iz 2010. 16,313 gazdinstava bilo je uključeno u proizvodnju jaja i uzgoj živine, uzgajajući 620,802 jedinki živine. U 2011. proizvodnja jaja dostigla je oko 75 miliona komada, od čega je 60% poteklo iz čisto komercijalne proizvodnje. Nivo samodovoljnosti u 2011. bio je 72%. Crna Gora je navela da se od jaja proizvedenih u intenzivnim sistemima uzgoja, svega nešto manje od 1% ukupne proizvodnje, proizvodi u skladu s propisima EU vezanim za držanje koka nosilja.

Uzgoj brojlera je najvažniji u živinarstvu, s oko 100 tona mesa na godišnjem nivou, dok je količina mesa dobijena od ostalih vrsta zanemarljiva. Prerada živinskog mesa se odvija u nekoliko ovlašćenih objekata, od kojih pojedini obuhvataju i uzgoj brojlera i klanje i preradu.

Med

U 2010. 2.533 domaćinstva su se bavila pčelarstvom, što čini ukupno 50.024 pčelinja društva (20 pčelinjih društava po domaćinstvu). Ukupna godišnja proizvodnja meda varira između 300 i 500 tona. Svega mali dio ove proizvodnje se plasira kroz maloprodajnu mrežu, već se uglavnom prodaje na lokalnom tržištu ili od kuće do kuće.

Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja sprovodi program razvoja pčelarstva pomoću sredstava koja su za to opredijeljena iz agrobudžeta. Program ima za cilj veću konkurentnost pčelarstva, unapređenje genetskog potencijala pčelinjih društava, očuvanje kvaliteta i poboljšanje zdravstvene bezbjednosti pčelinjih proizvoda i obuku pčelara. Program sprovodi Savez pčelarskih organizacija Crne Gore koji okuplja preko 2.000 pčelara.

Sektor takođe dobija podršku za uzgoj odabranih matica (centri za selekciju i reprodukciju) i unapređenje kvaliteta pčelinjih proizvoda i zdravstvenog stanja pčelinjih društava. Podrška se takođe pruža mladima koji ulaze u svijet pčelarstva i za stručno usavršavanje pčelara.

Klasifikacija trupova i izvještavanje o cijenama

U Crnoj Gori još uvijek nije uspostavljen sistem klasifikacije trupova. Crna Gora je istakla da njen sistem praćenja cijena nije u skladu sa zahtjevima pravne tekovine EU, a sistem prikupljanja sektorskih podataka će biti uspostavljen do dana pristupanja.

II.b.3 Specijalni usjevi

Voće i povrće

Voće i povrće se uzgajaju u maloj količini i prinos je relativno nizak. Ukupna proizvodnja svježeg voća je u 2011. dostigla 40.569 tona, dok je proizvodnja povrća iznosila 330.004 tone. Crna Gora primjenjuje subvencije po hektaru za usjeve novih plantaža, što nije u skladu s pravnom tekovinom EU. Prerada je ograničena na samo dva postrojenja za preradu koliko ih je radilo u 2012.

Crna Gora je uvela minimalne uslove kvaliteta za svježe voće i povrće namijenjeno potrošnji, kao i određene zahtjeve u pogledu pakovanja kako bi se očuvali kvalitet i bezbjednost proizvoda. Ovi zahtjevi se moraju ispuniti i kod proizvodnje i kod prodaje. Crna Gora je istakla da standardi nijesu u potpunosti usklađeni sa pravnom tekovinom EU. Takođe je ukazala da ne postoje organizacije proizvođača onako kako ih definiše zakonodavstvo EU, već da određene funkcije vrše udruženja proizvođača. Crna Gora već posjeduje sistem izvještavanja o cijenama za domaće i uvezeno voće i povrće.

Cvijeće i bilje

U proizvodnji rasada su 2011. bila uključena 122 subjekta na ukupnoj površini od 561,8 ha. Ovaj podatak se odnosi na sve kategorije sadnog materijala, tj. sorte voća, vinove loze, dekorativnog bilja i povrća. U 2011 je proizvedeno ukupno 334.300 dekorativnog bilja, većinom od strane jednog poslovnog subjekta. Što se tiče podrške sektoru, bespovratna pomoć se dodjeljuje za izgradnju plastenika i staklenika kroz MIDAS projekat koji finansiraju Svjetska banka i Globalni fond za životnu sredinu (GEF).

Vino

Proizvodnja vina je važan sektor u Crnoj Gori s učešćem od 0,87% u BDP-u. Crna Gora je neto izvoznik vina. Vino je najveći izvozni proizvod prehrambenog sektora. Postoji dvostruka struktura: s jedne strane, tu je kompanija Plantaže sa kapacitetom od 140.000 hl vina, najvećim u zemlji; s druge strane, postoji određeni broj manjih vinarija sa kapacitetom do 100.000 flaša godišnje i jedan mali procenat proizvođača koji proizvode za sopstvene potrebe. Prema podacima iz 2011, 2001 gazdinstvo se bavilo uzgojem vinove loze na ukupnoj površini od 2.535 ha. Grožđe se koristi za proizvodnju vina i rakije.

Registar proizvođača grožđa i vina je uspostavljen u skladu sa Zakonom o vinu („Službeni list Crne Gore“ br. 36/07). Potrebno je ovlašćenje za uzgoj vinove loze, a svaki proizvođač koji proizvodi grožđe na površini preko 0,05 ha ili ima više od 200 zasada loze je obavezan da se registruje u Registru. Takvih proizvođača je 2012. bilo 380. U Registru se takođe vodi evidencija o promjenama u vinogradarskim oblastima, strukturi sorti grožđa i gustini zasada. Proizvodnja grožđa i vina se prati kroz Registar. Takvo grožđe se može jedino trgovati i koristiti kao sirovina za proizvodnju vina namijenjenog za tržište. Crna Gora je istakla da se klasifikacija vina vrši u skladu s kvalitetom. Takođe je ukazala da pojedina pravila o označavanju vina nijesu u skladu s pravnom tekovinom EU.

Alkoholna pića

Zakon o alkoholnim pićima („Službeni list Crne Gore“ br. 83/09) reguliše proizvodnju i trgovinu alkoholnim pićima. Crna Gora je istakla da je Zakon djelimično usklađen sa pravnom tekovinom EU. Zakon prepoznaje tri kategorije alkoholnih pića: rakije, jaka alkoholna pića i ostala alkoholna pića. Crna Gora je navela da definicija rakije nije u skladu sa pravnom tekovinom EU.

Proizvodnja alkoholnih pića 2011. je iznosila 4.114 hl prirodnih jakih alkoholnih pića, 157 hl alkoholnih pića i 364 hl vještačkih jakih alkoholnih pića. U proizvodnji alkoholnih pića 2012. su bile uključene četiri destilerije.

Maslinovo ulje

Proizvodnja maslina i maslinovog ulja je regulisana Zakonom o maslinarstvu („Službeni list Republike Crne Gore“ br. 55/03). Crna Gora je navela da Zakon nije usklađen sa pravnom tekovinom EU i da se usvajanje novog zakona, koji će ovaj sektor uskladiti sa zahtjevima EU, očekuje tokom 2013. Crna Gora je istakla da je 2011. od 436.000 stabala masline zabilježen prinos od 1.600 tona maslina. Proizvodnju karakteriše nizak prinos od 4,1 kg maslina po stablu odnosno 0,8 litara maslinovog ulja po stablu. Preko 90% ubranih maslina se preradi u maslinovo ulje. Masline se prerađuju u 23 postrojenja za dobijanje ulja.

Crna Gora je istakla da je, u periodu 2007 - 2012, sprovodila mjere podrške za rekonstrukciju i revitalizaciju postojećih plantaža maslina.

Kao članica Međunarodnog savjeta za maslinovo ulje, Crna Gora primjenjuje standarde plasmana maslinovog ulja koji su usklađeni sa zahtjevima EU.

Duvan

Proizvodnja i prodaja proizvoda od duvana u Crnoj Gori je slobodna. U 2011. proizvedeno je 258 tona sirovog duvana (uglavnom orijentalne vrste) na površini od 125 ha. Duvan se bere na malim farmama koje cjelokupni prinos prodaju trima crnogorskim kompanijama za preradu. Gotovo svi proizvođači duvana su članovi organizacije proizvođača. Podrška se dodjeljuje proizvodnji duvana (za više detalja, vidjeti dio o direktnoj pomoći).

Sjemena

U Crnoj Gori nema proizvodnje sjemena u poljoprivredne svrhe niti odgovarajućih mjera na snazi.

Proizvodi od čokolade

Crna Gora je istakla da njeno zakonodavstvo ne sadrži odredbe o proizvodima od čokolade.

Hmelj

U Crnoj Gori nema proizvodnje hmelja. U crnogorskom zakonodavstvu nema ograničenja niti posebnih zahtjeva za hmelj.

II.c. Ruralni razvoj

Crna Gora je istakla da, od 2007, postepeno uvodi mjere za ruralni razvoj slične onima koje se primjenjuju u EU. Crna Gora je 2006. usvojila Strategiju razvoja poljoprivrede i ruralnih područja, čiji su glavni ciljevi bili upravljanje održivim resursima, stabilna i prihvatljiva ponuda

bezbjedne hrane, obezbjeđenje odgovarajućeg životnog standarda ruralnog stanovništva i povećanje konkurentnosti proizvođača hrane. Nacionalni program razvoja proizvodnje hrane i ruralnih područja je usvojen za period od 2009. do 2013. u cilju sprovođenja Strategije. Od 36 mjera predviđenih programom, 17 se odnosi na ruralni razvoj i čini 39,3% budžeta. Crna Gora je navela da određene mjere ili dio njih nijesu u skladu sa pravnom tekovinom EU.

Crna Gora je u procesu uspostavljanja kompletne strukture za sprovođenje Instrumenta pretpristupne pomoći za ruralni razvoj (IPARD). Pripremljen je program ruralnog razvoja u okviru IPARD-a i očekuje se da će biti usvojen tokom 2013. Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja je nadležni organ; sektor za ruralni razvoj je određen kao Upravljačko tijelo, a sektor za plaćanja kao buduća IPARD agencija.

Crna Gora je navela da koristi podršku za ruralni razvoj koja se poljoprivrednicima nudi iz kredita Svjetske banke u okviru projekta MIDAS. Pomoć se odnosi na investicione projekte za jačanje privrednog učinka poljoprivrednog sektora. Sprovodi se uz angažovanje nacionalnih struktura.

II.d. Politika kvaliteta

Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju zahtijeva se harmonizacija nacionalnog zakonodavstva s pravnom tekovinom u oblasti politike kvaliteta. Ova oblast uređena je Zakonom o oznakama porijekla, geografskim oznakama i oznakama garantovano tradicionalnih specijaliteta poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda („Službeni list Crne Gore“, br. 18/11). Crna Gora je navela da će dalje usklađivanje biti osigurano usvajanjem implementacionog zakonodavstva kao i preduzimanjem mjera za sprovođenje šeme kvaliteta.

II.e. Organska proizvodnja

Crna Gora je navela da je organska proizvodnja uređena Zakonom o organskoj poljoprivredi (Službeni list Crne Gore, br. 49/04), koji reguliše proizvodnju organskih poljoprivrednih proizvoda, preradu, označavanje, pakovanje, skladištenje i transport.

Sektor organske proizvodnje u Crnoj Gori je relativno mali. Postoji 67 proizvođača koji se bave organskom proizvodnjom na 110 ha zemlje (2010). Proizvođači koji se bave organskom proizvodnjom primaju državnu pomoć u obliku nadoknada po hektaru zemlje ili jedinki stoke (150 eura po hektaru za usjeve i uzgajano medicinsko bilje, 250 eura po hektaru za povrće, višegodišnje zasade, sjeme i sadni materijal, 50 eura po grlu stoke, 2 eura po jedinki živine, 30 eura po košnici pčela). Pomoć se takođe dodjeljuje za učešće poljoprivrednih proizvođača u registrovanim šemama kvaliteta. U 2011. isplate su iznosile najviše 1000 eura za organsku proizvodnju i 600 eura za učešće u drugim šemama kvaliteta.

"Monteorganica" je jedino akreditovano tijelo za kontrolu i certifikaciju organske poljoprivrede.

III. OCJENA STEPENA USKLAĐENOSTI I KAPACITETA ZA SPROVOĐENJE

U cjelini, Crna Gora je postigla nizak nivo usklađenosti s pravnom tekovinom u poglavlju poljoprivrede i ruralnog razvoja. Prilikom pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji, primjena i sprovođenje pravne tekovine o poljoprivredi i ruralnom razvoju moraće biti osigurana. To će naročito podrazumijevati da Crna Gora primjenjuje pravila šema direktnih plaćanja i osigura implementaciju zajedničke organizacije tržišta za različite poljoprivredne proizvode.

Mnogo posla je potrebno odraditi u pogledu prenošenja zakonodavstva i uspostavljanja neophodnih administrativnih i kontrolnih kapaciteta koji se predviđeni pravnom tekovinom.

Crna Gora treba da usvoji sveobuhvatnu strategiju za sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja koja bi sadržala opis inicijativa i dugoročnih politika sektora za usklađivanje sa pravnom tekovinom. Crna Gora treba da prikaže svoje programske planove institucionalnih, zakonodavnih i priprema koje se odnose na politike.

III.a. Horizontalna pitanja

Većina budžeta za poljoprivredu u Crnoj Gori usmjerena je ka mjerama direktnih plaćanja vezanih za proizvodnju. Isplate direktnih plaćanja dodjeljuju se za sljedeće proizvođačke sektore u Crnoj Gori: stočarstvo, ratarstvo, proizvodnju mlijeka i duvana. Ove isplate nijesu usklađene sa pravilima EU datim u Regulativi (EZ) br. 73/2009. Dok se izvjesni napori ulažu u cilju odvajanja plaćanja od proizvodnje, mjere podrške će morati da se usklade s pravnom tekovinom, čime će se one odvojiti od proizvodnje i uvesti sistem s pravima na plaćanje. Mogućnosti primjene povezane pomoći u skladu s pravnom tekovinom postoje samo u pojedinim sektorima i sa ograničenim maksimumom budžetskih sredstava (krave dojlje, ovce i koze, specifična podrška).

Posebni napori biće potrebni za uspostavljanje agencije za plaćanje i neophodnog Integrisanog administrativnog sistema kontrole (IACS) u cilju usklađivanja s detaljnim uslovima iz pravne tekovine i u okviru kojih se upravlja svim isplatama farmerima, direktnim uplatama i mjerama ruralnog razvoja. Značajne investicije i jačanje institucija biće neophodni mnogo prije pristupanja. Postojeći kontrolni sistemi koji se primjenjuju u Crnoj Gori nijesu u skladu s pravilima EU IACS-a. Katastarski registar je slabo razvijen, a značajan dio parcela je nepoznatog položaja. Stoga ovaj registar nije moguće koristiti za direktna plaćanja u EU. Kompjuterizovana baza podataka postoji samo za registar životinja, proizvođača grožđa i vina i maslinara. Jedinstveni registar farmi još uvijek nije uspostavljen. Blagovremeno uspostavljanje svih operativnih struktura za implementaciju IPARD-a je prema tome ključ svega. Crna Gora će takođe morati razviti mrežu podataka u poljoprivrednom računovodstvu (FADN) usklađenu s pravnom tekovinom EU.

U pogledu državne pomoći, pored tržišnih subvencija i mjera ruralnog razvoja, Crna Gora primjenjuje i izvjestan broj dodatnih mjera za dodjelu pomoći poljoprivrednicima. Crna Gora će pri pristupanju morati da sve mjere državne pomoći uskladi s pravnom tekovinom.

Što se tiče trgovinskih mehanizama, crnogorske tarife/stope će pri pristupanju morati biti usklađene s pravnom tekovinom.

III.b. Organizacija zajedničkog tržišta

Crna Gora ne proizvodi sve poljoprivredne proizvode koji se proizvode u EU i stoga nema pravila za te proizvode. Ona će pri pristupanju morati biti u stanju da primijeni čitav niz tržišnih mehanizama iz pravne tekovine, uključujući i interventne zalihe. Crna Gora će morati uspostaviti neophodne trgovinske mjere (npr. certifikati, carinske kontrole).

III.b.1 Ratarske kulture, vlakna, šećer

Zbog svojih specifičnih prirodnih uslova, Crna Gora ima male površine obradivih površina koje su nedovoljno iskorišćene, tako da je proizvodnja ratarskih kultura ograničena. Biće neophodne sve mjere u cilju punog usklađivanja s pravnom tekovinom.

III.b.2 Proizvodi stočarstva

Postojeći sistem vezanih *direktnih plaćanja* u sektoru stočarstva će morati da se u potpunosti uskladi s pravnom tekovinom u pogledu uplata za mljekarski sektor, goveda i ovce. Crna Gora treba da uspostavi klasifikacioni sistem za goveđe i svinjske trupove kao i sistem za praćenje cijena za glavne životinjske proizvode, u skladu s pravnom tekovinom.

III.b.3 Specijalizovani zasadi

Što se tiče **voća i povrća**, Crna Gora primjenjuje subvencije po hektaru za zasađivanje novih voćnjaka, što nije u skladu s pravnom tekovinom. Mada postoje udruženja proizvođača koja preduzimaju izvjesne funkcije, to nijesu organizacije proizvođača kakve su definisane pravnom tekovinom. Crna Gora će morati da razvije svoje administrativne kapacitete kako bi upravljala ovom šemom.

Postojeći tržišni standardi nijesu usklađeni s pravnom tekovinom i moraće biti usklađeni sa standardima EU. Neophodno je uspostaviti tijelo za inspekciju kvaliteta. Crna Gora već upravlja sistemom prijavljivanja cijena za domaće i uvezeno voće i povrće, ali moraće se osigurati njegova puna usklađenost s pravnom tekovinom.

U sektoru vina, Crna Gora treba da pregleda svoje zakonodavstvo u cilju usklađivanja s pravnom tekovinom. Potrebno je razviti katastar vinograda. Što se tiče **alkoholnih pića**, Crna Gora će morati uskladiti svoje zakonodavstvo sa zakonima EU iz oblasti alkoholnih napitaka. Crna Gora dodjeljuje subvencije za zasađivanje novih vinograda što nije u skladu s pravnom tekovinom.

Subvencije postoje i za uspostavljanje i rekonstrukciju postojećih **maslinjaka**. Ove mjere nijesu u skladu s pravnom tekovinom. Kao članica Međunarodnog savjeta za maslinovo ulje, Crna Gora primjenjuje tržišne standarde koji su usklađeni sa EU.

III.c. Ruralni razvoj

Politika Crne Gore za ruralni razvoj je djelimično usklađena s pravnom tekovinom. Ovaj pristup će morati da se dodatno ojača i konsoliduje u skladu s preporukama EU. Izvjesne mjere će se morati uskladiti s pravnom tekovinom. Potrebno je uspostaviti kriterijume selekcije i usmjeravanje mjera. Potrebno je dodatno ojačati kapacitete za programiranje, praćenje, kontrolisanje i evaluaciju. Biće potrebno ojačati ekološku i klimatsku orijentaciju politike u skladu s ciljevima i okvirom EU u oblasti ruralnog razvoja. Službe za podučavanje i savjetovanje moraće biti ojačane u cilju unapređenja ljudskih kapaciteta. Takođe treba predvidjeti informacione aktivnosti namijenjene lokalnim zajednicama za obrazovanje lokalnih akcionih grupa (LAG), kao i aktivnosti za izgradnju kapaciteta za ove grupe.

Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja ima cjelokupnu odgovornost za politiku ruralnog razvoja i njenu implementaciju. Potrebno je ojačati ovu nadležnost. Biće potrebne temeljne pripreme za usvajanje implementacionih kapaciteta. Kao prvi korak, potrebno je osigurati blagovremeno uspostavljanje kompletnih struktura IPARDa za implementaciju pretpristupne pomoći.

III.d. Politika kvaliteta

Crna Gora primjenjuje šemu politike kvaliteta sličnu šemi EU za geografske oznake i tradicionalne nazive. Zakon Crne Gore o oznakama porijekla, geografskim oznakama i oznakama garantovano tradicionalnih specijaliteta poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda („Službeni list Crne Gore,, br. 18/11) je uglavnom usklađen s pravnom tekovinom. Dodatno usklađivanje je potrebno postići usvajanjem implementacionog zakonodavstva. Potrebno je usmjeriti pažnju na implementaciju zakonodavstva.

III.e. Organska proizvodnja

Crnogorsko zakonodavstvo o organskoj proizvodnji revidirano je radi usklađivanja s pravnom tekovinom. Ovo zakonodavstvo trenutno čeka na usvajanje i kada bude usvojeno moraće biti dopunjeno implementacionim zakonodavstvom. Nadzorne aktivnosti za organske proizvode moraju biti ojačane.